

Близнюк Т. П.
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту та бізнесу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Blyznyuk T. P.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctorate Student of Management and Business Department
Simon Kuznets Kharkov National University of Economics

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРОС-КУЛЬТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КРОС-КУЛЬТУРНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Анотація. У статті визначено, проаналізовано концептуальні підходи крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту. Роздвоєність цілей крос-культурних досліджень привела до виникнення двох основних концептуальних підходів (etic-підхід та emic-підхід). Etic-підхід спрямований на вивчення універсальних властивостей поведінки людей, що виявляються в будь-якій культурі, а emic-підхід – на пошук крос-культурних відмінностей і порівняння поведінкових особливостей людей. Зовнішня поведінка, яка спостерігається, відноситься до проявів emic-підходу, а внутрішні чинники, що визначають цю поведінку, відносяться до проявів etic-підходу. Саме тому комплексне дослідження зовнішніх проявів поведінки носіїв культури та внутрішніх чинників цієї поведінки в крос-культурному менеджменті поєднує ці два концептуальні підходи.

Ключові слова: крос-культурні дослідження, концептуальний підхід, etic-підхід, emic-підхід, крос-культурний менеджмент, концептуальні засади.

Вступ та постановка проблеми. З розвитком міжнародної торгівлі та активізацією глобальних зв'язків стає актуальною необхідність поглиблення взаєморозуміння та налагодження крос-культурного діалогу між представниками різних культур як в бізнесі, так і в політиці та науці. Дедалі очевиднішим стає той факт, що для цього потрібно не тільки більш інтенсивне та повномасштабне вивчення іноземних мов, але й розуміння чужих звичаїв і культур, толерантне ставлення до них. Водночас стає зрозумілим, що врахування культурно-інституційних відмінностей в менеджменті дає змогу досягти успіху в глобальній конкуренції, до якої залучено як різні фірми, так і різні країни. Саме тому крос-культурні дослідження є одним з основних напрямів сучасних досліджень процесу глобалізації світового господарства загалом та кожної країни зокрема. У крос-культурних дослідженнях проводиться порівняльний аналіз поведінки, свідомості та особливостей феноменів, що відносяться до проявів культури, в різних етнокультурних групах, тому такі дослідження є міждисциплінарними. Однак в рамках кожної науки (крос-культурного менеджменту, крос-культурної комунікації, крос-культурної психології тощо) визначено конкретні проблеми та методи їх дослідження, а також методологічні переваги відповідних концепцій і теорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх сорока років закордонні вчені активно розробляють концептуальні засади проведення крос-культурних досліджень в рамках різних дисциплін. Так, Е. Аронсон [1] вперше визначив основні цілі крос-культурних досліджень, а Дж. Беррі [2] вперше сформулював концептуальні наукові підходи до крос-культурних досліджень. Д. Мацумото [3] виділив основні напрями крос-культурних досліджень та основні обмеження для проведення цих досліджень. В контексті крос-культурного менеджменту крос-культурними дослідженнями займаються такі провідні закордонні вчені, як Р.Д. Льюїс [4], Ф. Тромпенаарс, Ч. Хемпден-Тернер [5], Е. Холл [6] та Г. Хофстеде [8], які розробили відповідні класифікації національних культур

на основі крос-культурного порівняння. Однак в більшості досліджень не приділено достатньої уваги особливостям концептуальних підходів до крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту. Саме тому цей напрям досліджень потребує більш детального розгляду.

Метою роботи є визначення та аналіз концептуальних засад крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту.

Результати дослідження. Кожен концептуальний підхід передбачає попереднє розроблення концепції дослідження, яка включає комплекс ключових положень, що визначають спрямованість, архітектуру та спадкоємність дослідження. Тому детально розглянемо основні складові концептуальних засад крос-культурних досліджень та визначимо їх особливості в контексті крос-культурного менеджменту.

Відповідно до Е. Аронсона [1, с. 71–72], загалом існують дві основні цілі крос-культурних досліджень:

- 1) визначення подібностей у представників різних культур, тобто пошук спільних рис незалежно від культури, виховання, соціального устрою суспільства, географічних умов проживання;
- 2) визначення відмінностей між представниками різних культур, тобто визначення того, як культура впливає на її носіїв.

Така роздвоєність цілей крос-культурних досліджень, яка складається в одночасному пошуку як подібностей, так і відмінностей, знаходить методологічне вираження в двох концептуальних підходах, особливості яких визначено Дж. Беррі [2], а саме:

- 1) etic-підхід, орієнтований на вивчення універсальних властивостей поведінки людей, що виявляються в будь-якій культурі;
- 2) emic-підхід, спрямований на пошук крос-культурних відмінностей і порівняння поведінкових особливостей людей.

Г. Тріандіс [8, с. 23] відзначає універсальність людського пізнання різних культур в рамках etic-підходу, яка виявляється в трьох аспектах:

1) однаковому розумінні подібностей всіх асоціативних форм соціальної поведінки (підтримка, схвалення, заохочення) та їх відмінностей від дисоціативних (уникнення, агресія);

2) відокремленні поведінки, властивої старшим за посадою (критика, накази, розпорядження), від поведінки, що означає підпорядкування (виконання розпоряджень, конформізм);

3) усвідомленні відмінностей між близькістю (тобто саморозкриттям) і формалізованістю (виконання того, чого вимагає етикет).

Д. Мацумото [3] зазначає, що етіс- і еміс-підходи є протилежними полюсами людської поведінки: на одному полюсі перебуває універсальність, а на іншому – культурна відносність.

На думку Дж. Беррі [2], для досягнення валідності крос-культурних досліджень необхідно спочатку провести низку досліджень на основі еміс-підходу, які організовані за єдиною програмою; потім провести та сформулювати узагальнення в рамках етіс-підходу.

На думку вчених [2; 9], виключно жорстка орієнтація тільки на один концептуальний підхід значно знижує якість крос-культурних досліджень. Однак жоден дослідник не може повністю бути вільним від впливу рідної культури, тому подолання етноцентризму стає одним з етапів проведення досліджень. Саме тому в крос-культурному менеджменті необхідно поєднувати обидва

концептуальні підходи для більш глибокого дослідження культур, аналізуючи, з одного боку, зовнішню поведінку носіїв культури (етіс-підхід), а з іншого – внутрішні чинники саме такої поведінки (еміс-підхід).

Відповідно до визначених концептуальних підходів до крос-культурних досліджень Д. Мацумото [3, с. 106] виділяє два основні напрями крос-культурних досліджень:

1) етнографічне дослідження, тобто глибинне вивчення однієї культури, що вимагає занурення дослідника в цю культуру протягом тривалого часу; такі дослідження проводяться переважно антропологами, які часто живуть серед представників іншої культури; вони досліджують звичаї, ритуали, традиції, вірування та спосіб життя представників іншої культури; порівняння з іншими культурами проводиться на основі власного знання та досвіду дослідників, а також на основі наукових відомостей про інші культури;

2) крос-культурне порівняння, тобто аналіз і порівняння поведінкових та психологічних особливостей вибірки індивідів з двох або більше культурних груп; саме цей напрям крос-культурних досліджень притаманний крос-культурному менеджменту.

На думку Д. Мацумото [3], крос-культурні порівняння можуть бути трьох видів:

1) перевірка гіпотези про культурну детермінацію культурної змінної; в такому дослідженні шукаються відмінності цієї змінної між культурами, а саме дослідження

Таблиця 1

Основні характеристики ключових методів крос-культурних досліджень

Назва методу	Характеристики методу
Дослідження етнологічних явищ	
1 клас. Етнографічні методи.	– Найбільш традиційні за своїм характером; – полягають у спостереженні та описі побуту, звичаїв, традицій, ритуалів досліджуваних культур; – дають інформацію про стереотипи поведінки, вербальні та невербальні прийоми спілкування представників конкретної культури.
2 клас. Історико-культурні методи.	Призначені для аналізу народної творчості (міфів, легенд, переказів, епосу) та історичних даних.
3 клас. Соціально-психологічні методи.	Виявляють внутрішні суб'єктивні характеристики людей, що належать до різних етнічних груп.
Соціально психологічні методи	
1. Методами спостереження є включене спостереження, невключене спостереження.	Техніка, за допомогою якої дослідник спостерігає за оточуючими людьми та систематично відзначає їх поведінку.
2. Анкетні методи (опитування).	– В репрезентативній вибірці ставляться питання (найчастіше анонімно) про їх поведінку або відносин; – найчастіше використовуються під час вивчення крос-культурних відносин.
3. Методи вивчення особистості.	Вивчення особистості представників різних культур за допомогою різних особистісних тестів і опитувальників.
4. Психоаналітичні методики.	Використовуються для інтерпретації етнічної сутності людини (аналіз сновидінь, символів, вірувань).
5. Дослідження невербальних форм спілкування (поз, жестів, міміки тощо).	– Вивчення особливостей невербальних форм спілкування, характерних для різних культур; – використовуються для визначення крос-культурних відмінностей.
6. Контент-аналіз.	Аналіз особистого, біографічного матеріалу з метою розкриття мотивів поведінки, почуттів, етнопсихологічних установок, стереотипів, упереджень.
7. Проективні психологічні методики.	Використовуються для визначення тих установок людини, які неможливо виявити на підставі вербальних або поведінкових параметрів.
8. Експериментальні методи.	– Вимагають особливої ретельності і такту з боку дослідників; – найчастіше використовуються польові експерименти, тобто дослідження в природних умовах, а не в лабораторії.

Джерело: сформовано автором на основі джерел [1; 9; 13; 14]

лише фіксує існування відмінностей; прикладами таких досліджень в крос-культурному менеджменті є класифікації культур, розроблені Е. Холлом [6] та Р.Д. Льюїсом [4];

2) встановлення причин виникнення культурних відмінностей; в такому дослідженні не просто шукаються відмінності за обраними змінними, але й проводяться вимірювання інших змінних, які можуть виступати причиною культурної варіабельності; подібні дослідження використовують експериментальні методи; прикладом такого дослідження в крос-культурній психології є серія лабораторних експериментів, проведених Г. Теджером зі своїми співробітниками [10], що отримали назву «експерименти мінімальної міжгрупової дискримінації»;

3) екологічний аналіз і визначення типу культури; в такому дослідженні як основна одиниця аналізу використовується країна або культура з визначенням усереднених для кожної культури значення, а отже, визначенням типу культури; прикладами таких досліджень в крос-культурному менеджменті є класифікація культур за культурними цінностями, розроблена Г. Хофстеде [7], та аналіз культурних синдромів, проведений Г. Тріандісом [8].

Як відзначено в роботах вчених [9; 11; 12], сучасні крос-культурні дослідження можуть бути проведені або на основі експерименту або шляхом емпіричного дослідження.

Експериментальні дослідження націлені на виявлення причин і наслідків соціально-психологічних або культурних впливів та передбачають обов'язкове порівняння двох груп, а саме контрольної (де експеримент не проводився) та експериментальної (де експеримент проводився). Експеримент завжди включає пряме втручання з боку дослідника. Змінюючи тільки одну змінну, дослідник спостерігає та фіксує наслідки, визначаючи причинно-наслідкові зв'язки. Математичне оброблення результатів такого дослідження проводиться за допомогою кореляційного аналізу.

Емпіричне дослідження проводиться шляхом опитування респондентів про якості їх особистості, взаємини з іншими людьми, установки, очікування та інші соціально-психологічні явища. Таке дослідження ґрунтується на порівнянні відповідей та оцінок двох та більше груп респондентів, що належать до різних соціальних або культурних спільнот, а його метою є виявлення взаємозв'язків між культурними змінними. Основним методом математичної обробки отриманих результатів є кореляційний аналіз. Як відзначає А. Свенцицький [12], перевага такого типу досліджень полягає в тому, що визначаються дані про напрям та силу взаємозв'язку між двома змінними, які визначаються за допомогою коефіцієнта кореляції. На сучасному етапі розвитку крос-культурного менеджменту саме ем-

піричні дослідження є основним шляхом проведення крос-культурних досліджень.

Відповідно до визначених напрямів крос-культурних досліджень можна класифікувати основні методи крос-культурних досліджень. Так, для етнографічних досліджень характерні методи дослідження етнологічних явищ. Згідно з класифікацією І. Кона [13] існують три основні класи методів дослідження етнологічних явищ. Для крос-культурних порівнянь використовуються соціально-психологічні методи, які можна об'єднати у вісім груп методів [9]. Основні характеристики ключових методів крос-культурних досліджень, притаманних обома напрямом крос-культурних досліджень, систематизовано та наведено в табл. 1.

Оскільки культура є багаторівневим складним явищем, то, на думку Г. Мацумото [3], вирішальне значення в проведенні та оцінюванні результатів дослідження має

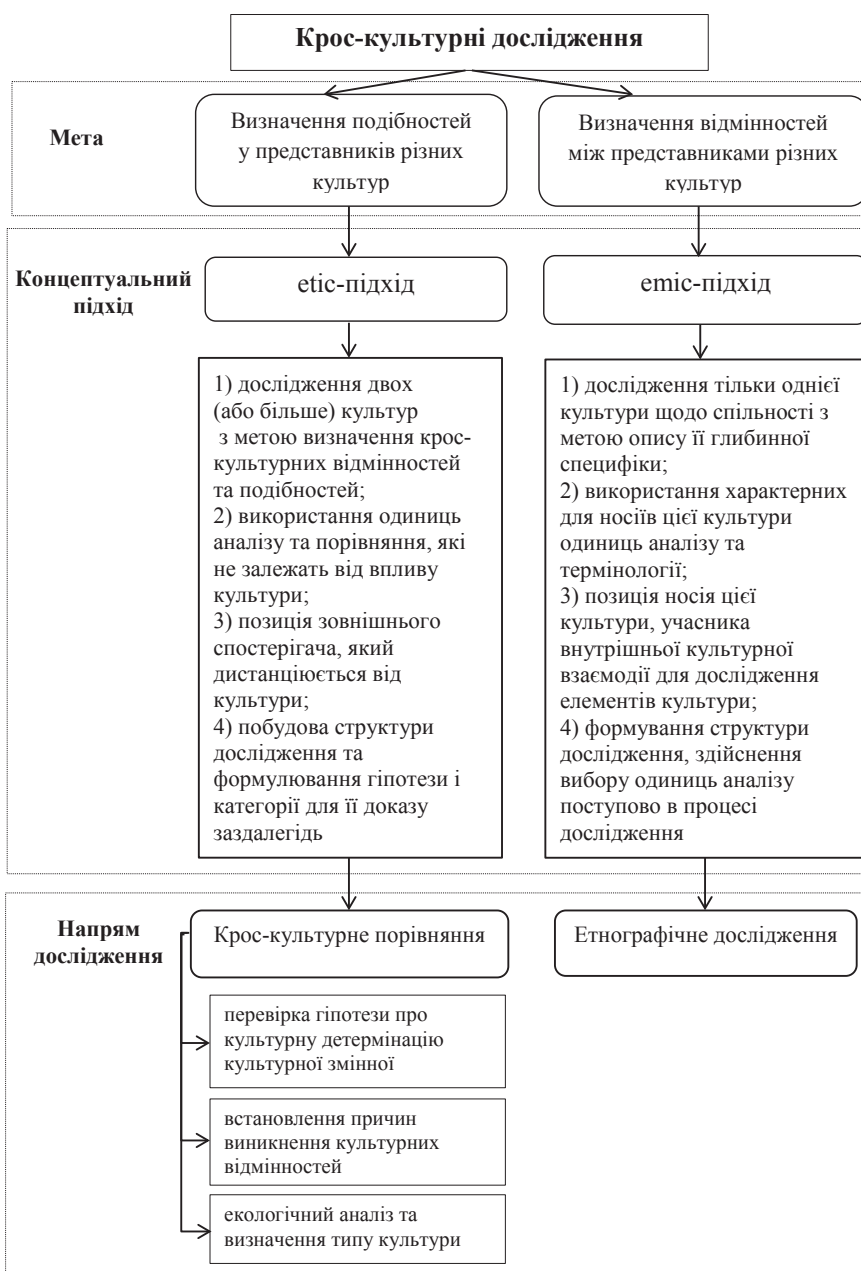

Рис. 1. Концептуальні підходи до крос-культурних досліджень

Джерело: сформовано автором на основі джерел [1; 2; 9]

рівноцінність культур як стан або умова схожості в концептуальному значенні та під час емпіричного дослідження, саме це дає можливість порівнювати ці культури в контексті крос-культурного менеджменту. Саме тому Г. Мацумото [3, с. 104] виділив два основні обмеження для проведення крос-культурних досліджень:

1) наявність рівнозначності культур (якщо вона відсутня, то дослідження втрачає сенс);

2) наявність певних обмежень в культурі, які впливають на результати дослідження.

На думку Г. Тріандіса [8, с. 118], щоб крос-культурне дослідження відповідало всім вимогам наукового дослідження, дослідники повинні:

– мати значну кількість однакових (схожих) характеристик в досліджуваних культурах, а відмінності виявлятимуться в структурі подібних характеристик;

– використовувати значну кількість методів, а процедури проведення дослідження і дані, отримані за допомогою цих методів, мають збігатися;

– здійснити перевірку методів дослідження на придатність до використання як всередині культури, так і на крос-культурному рівні;

– провести перевірку корегуючих гіпотез та їх винятків з дослідження;

– вимірювати конструкти емпіричними процедурами на основі етіс-підходу з включенням пунктів за кожною культурою з еміс-підходу;

– дотримуватися етичних норм;

– контролювати прояви власного етноцентризму та андроцентризму.

Таким чином, визначено, проаналізовано основні складові концептуальних підходів до крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту, які наведено рис. 1.

Висновки. В результаті проведеного дослідження визначено, що роздвоєність цілей крос-культурних досліджень привела до створення двох основних концептуальних підходів до крос-культурних досліджень, таких як етіс-підхід та еміс-підхід. Етіс-підхід спрямований на вивчення універсальних властивостей поведінки людей, що виявляються в будь-якій культурі, а еміс-підхід – на пошук крос-культурних відмінностей і порівняння поведінкових особливостей людей. Вибір одного концептуального підходу в контексті конкретного крос-культурного дослідження визначається перш за все метою та предметом конкретного дослідження. Однак загалом можна стверджувати, що зовнішня поведінка носіїв культури, яка спостерігається, відноситься до проявів еміс-підходу, а внутрішні чинники, що визначають цю поведінку (прояв ввічливості і доброзичливості), відносяться до проявів етіс-підходу. Тому комплексне дослідження зовнішніх проявів поведінки носіїв культури та внутрішніх чинників їх поведінки в крос-культурному менеджменті потребує поєднання обох концептуальних підходів в процесі дослідження і, відповідно, використання притаманних ним напрямів та методів дослідження.

Список використаних джерел:

1. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 560 с.
2. Berry J.W. On cross-cultural comparability. *International Journal of Psychology*. 1969. № 4 (2). P. 119–238. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/00207596908247261>.
3. Мацумото Д. Психология и культура: Современные исследования / пер. с англ. 3-е изд. СПб: Прайм-Еврознак, 2002. 414 с.
4. Льюис Р.Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию / пер с англ. 2-е изд. Москва: Дело, 2001. 448 с.
5. Тромпенаарс Ф., Хэмпден-Тернер Ч. Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса / пер. с англ. Е. Самсонов. Минск: ООО «Попурри», 2004. 528 с.
6. Hall E.T. A system for the notation of proxemics behavior. *American Anthropologist*. 1963. Vol. 65. P. 1003–1026.
7. Hofstede G. *Cultures Consequences: International Differences in Word-Related Values Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. N.Y.: McGraw-Hill, 1996. 279 p.
8. Триандис Г. Культура и социальное поведение / пер. В. Соснина. Москва: Форум, 2007. 382 с.
9. Почебут Л. Кросс-культурная и этническая психология. Санкт-Петербург: Питер, 2012. 336 с.
10. Tajfel H. *The Achievement of Group Differentiation. Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* / edited by H. Tajfel. Published in cooperation with European Association of Experimental Social Psychology by Academic Press. London, New York and San Francisco, 1978. 474 p.
11. Сравнительный менеджмент / под ред. С. Пивоварова. Санкт-Петербург: ООО «Лидер», 2006. 385 с.
12. Свенцицкий А. Социальная психология. Москва: ТК Велби, Проспект, 2004. 336 с.
13. Кон И. В поисках себя: личность и ее самосознание. Москва: Политиздат, 1984. 335 с.
14. Милграм С. Эксперимент в социальной психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 336 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ КРОСС-КУЛЬТУРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В КРОСС-КУЛЬТУРНОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ

Аннотация. В статье определены, проанализированы концептуальные подходы кросс-культурных исследований в контексте кросс-культурного менеджмента. Раздвоенность целей кросс-культурных исследований привела к возникновению двух основных концептуальных подходов (етіс-подход и еміс-подход). Етіс-подход направлен на изучение универсальных свойств поведения людей, которые существуют в любой культуре, а еміс-подход – на поиск кросс-культурных различий и сравнение поведенческих особенностей людей. Внешнее поведение, которое наблюдается, относится к проявлениям еміс-подхода, а внутренние факторы, определяющие это поведение, относятся к проявлениям етіс-подхода. Именно поэтому комплексное исследование внешних проявлений поведения носителей культуры и внутренних факторов этого поведения в кросс-культурном менеджменте объединяет эти два концептуальных подхода.

Ключевые слова: кросс-культурные исследования, концептуальный подход, етіс-подход, еміс-подход, кросс-культурный менеджмент, концептуальные основы.

CONCEPTUAL BASES OF CROSS-CULTURAL STUDIES IN CROSS-CULTURAL MANAGEMENT

Summary. The conceptual approaches to cross-cultural studies in the context of cross-cultural management are identified and analyzed in this study. The separation of the goals of cross-cultural studies led to the formation of two basic conceptual approaches (the etic-approach and the emic-approach). The etic-approach is aimed to study the universal properties of people's behavior that exist in any culture, and the emic-approach is aimed to find cross-cultural differences and compare behavioral characteristics of people. External behavior that is observed refers to manifestations of the emic-approach, and the internal factors that determine this behavior are related to manifestations of the etic-approach. That is why a comprehensive study of external manifestations of behavior of cultural bearers and internal factors of their behavior in cross-cultural management unites these two conceptual approaches.

Key words: cross-cultural studies, conceptual approach, etic-approach, emic-approach, cross-cultural management, conceptual bases.

УДК 338.242.2

Богашко О. Л.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом
Навчально-наукового інституту економіки та бізнес-освіти
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

Bogashko O. L.

*Ph.D., associate professor,
Assistant professor of Marketing, management and business management,
Education and Research Institute for Economics and Business Education,
Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ ЯК ВІДПОВІДЬ НА НОВІ ЗАПИТИ СВІТОВОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРАЦІ

Анотація. У статті простежено сучасні процеси трансформування світового ринку праці. Розглянуто актуальні питання підвищення якості освіти в умовах глобалізації та зростання конкуренції. Висвітлено проблеми розвитку вищої освіти в Україні. Проаналізовано попит та пропозицію на ринку праці за професійними групами. Досліджено закордонний досвід у сфері підготовки сучасних фахівців відповідно до запитів світового ринку висококваліфікованої праці.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, модернізація освіти, розвиток економіки, світовий ринок праці, якість підготовки фахівців.

Вступ та постановка проблеми. Сучасні проблеми світового економічного розвитку пов'язані насамперед з інтелектуалізацією праці, наданням найвищого пріоритету процесам продукування нових знань, які здатні забезпечити соціально-економічний прогрес. В умовах глобалізації та зростання конкуренції проблема якості освіти стала особливо актуальною. Адже виняткове місце в розвитку економіки посідають професіонали, що володіють спеціальними знаннями, навичками та досвідом.

Україна має розгалужену мережу навчальних закладів та достатній науковий потенціал, щоби посідати гідне місце у світовій економіці. Саме тому питання підготовки сучасних фахівців у вищих навчальних закладах набувають особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідження вітчизняних науковців та низка нормативних положень з регулювання освітньої галузі України свідчать про особливу актуальність питань її розвитку відповідно до загальноєвропейських та світових тенденцій. Серед науковців, що досліджували проблеми розвитку вищої освіти, людського потенціалу, інтелектуального капіталу, формування економіки знань в Україні, слід назвати

таких, як Л.І. Антошкіна, О.Л. Кірдан, Д.М. Стеченко, Ж.О. Шульга.

Віддаючи належне напрацюванням як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, здійсненим у галузі теорії та практики розвитку освіти й економіки, зазначаємо, що проблематика підготовки конкурентоздатних фахівців не знайшла свого остаточного вирішення. Недостатньо розкритими залишаються також питання інтеграції науки та виробництва, забезпечення взаємозв'язку між потребами економіки та якістю знань випускників.

Метою роботи є аналіз систем розвитку освіти для виявлення критеріїв та розроблення підходів, що сприяють підвищенню професіональних знань фахівців як основних носіїв інтелектуального капіталу нації.

Результати дослідження. На світовому ринку інтелектуальної праці все більш затребуваними стають фахівці, які мають сучасну підготовку з менеджменту, маркетингу, фінансів, планування та прогнозування. З'являється нова тенденція в структуруванні попиту на фахівців нової форми, тобто тих, що мають не лише звичайну вищу освіту, але й вчений ступінь (магістра, доктора або рівень випускника бізнес-школи).